

15 Sentyabr Bakının İşğaldan Azad Edildiyi Gündür

Romanovlar sülaləsinin faciəvi sonu və çarizmin süquta uğradılması ilə böyük bir imperiyanın hökmranlığı başa çatdı. Çar Rusiyasının uzun illər müstəmləkəsi altında saxladığı ölkələrin müqəddəratlarını özləri həll etmələri üçün tarixi şərait yarandı. İllərdir ki, Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi arzusu ilə yaşayan, bunun üçün mücadilə edən, mübarizə aparan azərbaycanlılar zamanı fəvta vermədilər...

Müstəqillik günəşinin işıq saçdığı gün...

Hələ 1917-ci ilin 9 martında Rusiya imperiyasının Müvəqqəti Hökuməti Qafqazda çar idarəçilik sisteminin - canişinliyin ləğvi qərarını vermişdi. Yeni qurum - Cənubi Qafqazdan Rusiya Dövlət Dumasına seçilmiş deputatlardan ibarət olan Zaqafqaziya Xüsusi Komitəsi yaradılmışdı. 1918-ci ilin 14 fevralında isə Ümumrusiya parlamentinə Müəssislər Məclisinə Cənubi Qafqazdan seçilmiş azərbaycanlı, gürcü və erməni deputatlar Tiflisdə Cənubi Qafqaz (Zaqafqaziya) Seymini qurdular. Zaqafqaziya Seyminin ilk iclası fevralın 23-də keçirildi. Aprelin 22-də Zaqafqaziya seyminin deputatları paytaxtı Tiflis olmaqla Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasının yarandığını bəyan etdilər.

1918-ci il mayın sonlarında Zaqafqaziya Seymi dağıldı. Mayın 27-də Tiflisdə azərbaycanlı deputatlar fəvqəladə iclas keçirdilər və Azərbaycanın müvəqqəti Milli Şurasını yaratdılar. Mayın 28-də, Milli Şuranın birinci iclasında Azərbaycanın müstəqil dövlət elan olunması haqqında tarixi qərar verildi. Beləliklə, çətin, ağır günlərinin birində ölkəmizin azadlıq günəşi doğdu. Tiflisdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan olundu. 1918-ci ilin 16 iyununda isə Cümhuriyyət hökuməti Tiflisdən Gəncəyə gələrək fəaliyyətini bu şəhərdə davam etdirdi.

Tarixi qələbə

Bakının işğaldan olduğu bir vaxtda Cümhuriyyət hökumətinin ordu quruculuğu...

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti dərhal silahlı qüvvələrin təşkilinə başladı. Hələ 1918-ci il mayın 28-də qəbul olunan "İstiqlal bəyannaməsi"ndə bildirilirdi ki, Azərbaycan özünü xarici müdaxilələrdən müdafiə etmək, daxili düşmən qüvvələrini zərərsizləşdirmək üçün nizami orduya malik olmalı, özünün silahlı qüvvələrini yaratmalıdır. Buna görə hökumət tərəfindən 25 min nəfərlik ordu yaratmaq vəzifəsi irəli sürüldü. Dövlət büdcəsinin 24 faizi hərbi məqsədlərə ayrıldı. Qurulacaq ordunun əsasını Müsəlman korpusu təşkil edirdi.

da" müqavilə imzalanmışdı. Müqaviləyə əsasən, Osmanlı hökuməti ehtiyac olduğu halda Azərbaycana hərbi yardım göstərməyi öhdəsinə götürmüşdü.

Stepan Şaumyanın rəhbərlik etdiyi Bakı Xalq Komissarları Soveti Bakının işğalı ilə qane olmamışdı. Azərbaycanın müstəqilliyinə son qoymaq niyyətində idilər. Bu məqsədlə Bakı Sovetinin bolşevik-daşnak ordusu iyunun 10-da Gəncə istiqamətində hücum keçdi. Yenə də dinc insanlar bolşevik-daşnak birləşmələri tərəfindən şəhid edilirdi. Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı aparılır, evləri qarət olunur, talan edilirdi. Vəziyyət olduqca acınacaqlı idi. Cümhuriyyət hökuməti iyunun 23-də ölkədə hərbi vəziyyət elan etdi. İyunun 27-dən iyulun 1-dək Göyçay ətrafında ağır döyüşlər oldu. Bakı Sovetinin qoşun-

Bolşeviklərə qarşı olan və Çar Rusiyasının İran ərazisində hərbi əməliyyat aparan kazak dəstəsinin komandanı polkovnik Lazar Biçeraxova tabe olan qüvvələr isə həmin vaxt Bakının şimalında, Biləcəri stansiyasında müdafiə mövqeyində idi. General Densertvillo gizli razılığa gələn Biçeraxov bildirdi ki, türk qoşunlarına qarşı birgə əməliyyat aparmağa hazırdır. Ancaq o, iyulun 30-da Qafqaz İslam Ordusuna yeniləcəyini görüb dəstəsinə cəbhə xəttindən çıxardı, Port-Petrovsk istiqamətində şimala çəkildi.

Qafqaz İslam Ordusu sentyabrın 14-nə keçən gecə Bakının işğalına son qoymaq üçün yenidən hücum keçdi. Densertvillinin qoşunu həmin günün axşamı gəmilərlə Bakını tərk etməli oldu. Səhəri gün - sentyabrın 15-də döyüşlər çox uzun sürmədi. Sentrokaspi Diktaturası məğlub edildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Milli Ordusu Osmanlı dövlətinin Qafqaz İslam Ordusu ilə birgə Bakını və ətraf qəzalara işğaldan azad etdi.

Həmin o tarixi gündə - 1918-ci ilin 15 sentyabrında Gəncə şəhərində nəşrə başlayan ilk rəsmi dövlət qəzeti - "Azərbaycan" birinci nömrəsinə qələbə xəbərləri ilə başladı. Qəzetdə yazılırdı ki, Bakı azad edilərkən 30 minə-dək silahlı düşmən əsir alınmış, çoxlu qənimət ələ keçirilmiş, şəhərdə sakitlik bərqərar olmuşdur.

Sentyabrın 15-də Nuri Paşa Gəncəyə göndərdiyi teleqramda Azərbaycan hökumətini Bakıya dəvət edirdi: "Gəncədə Azərbaycan Cümhuriyyəti Rəyasəti-Alisinə. Azərbaycan Cümhuriyyətinin paytaxtı olan Bakı şəhərini ziyarət etmək üzrə Heyəti-Vükəlanın yarın Bakıya təşriflərinə müntəzirom, əfəndim. 15.09.18. Yavərani-həzrəti-şəhriyaridən. Farik-Nuru".

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Heyəti-Vükəla (Nazirlər Şurası) rəisi Fətəli xan Xoyskinin cavab teleqramı bu məzmununda idi: "Qafqaz İslam Ordusu komandanı səadətli Nuri paşa həzrətlərinə. Təhti-komandanızda olan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının düşməndən xilas edildiyi münasibətilə millətin zati-həmiyyətpervəranələrinə və dünyanın ən nəcib əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğunuzu ərz etməklə iftixar edərim, əfəndim. Heyəti-Vükəla rəisi Fətəli xan".

Şanlı zəfər münasibətilə sentyabrın 16-da hərbi parad keçirildi. Nuru paşa, Xəlil paşa, general Əliağa Şıxlinski, polkovnik Həbib bəy Səlimov, Azərbaycan parlamentinin, hökumətinin üzvləri, Bakı və ətraf kəndlərin sakinləri tarixi paradda iştirak etdilər.

Cümhuriyyət hökumətinin rəsmiləri Bakıya qoşun bölmələrinin müşayiəti ilə daxil oldular. Bu tarixi qələbədən sonra, sentyabrın 17-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin paytaxtı Gəncədən Bakıya köçürüldü.

Azərbaycanın bütün ərazilərində bolşevik-daşnak silahlı qüvvələrinin zülmələrinə son qoyuldu. Milli Ordumuzun İbrahim ağa Usubov, Hüseynxan Naxçıvanski, Həmid Qayıtaş, Kazım Qacar, Cavad bəy Şıxlinski, Həbibbəy Səlimov kimi generallarının adları hər tariximizə əbədi yazıldı.

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"

Azərbaycanda müəkkəb, ziddiyətli hadisələr cərəyan edir, təhlükəli hərbi-siyasi vəziyyət hökm sürürdü. 1918-ci il martın 31-dən başlayaraq erməni daşnak-bolşevik birləşmələrinin Bakıda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qırğınların, soyqırımının qanlı izləri şəhərin küçələrində, evlərində qalırdı. Qəddar daşnakların, bolşeviklərin sakinlərini işgəncələrlə qətlə yetirdikləri, şikəst etdikləri, tarixi dəyərlərindən asılı olmayaraq bütün tikililərini atəşə tutduqları, dağıtdıqları, yandırdıqları yer yalnız Bakı deyildi. Qarabağ, Naxçıvan, Zəngəzur bölgələri, Şamaxı, Quba, Lənkəran və başqa yerlər daşnak-bolşevik birləşmələrinin etdikləri zülmərdən hələ də inim-inim inliyirdi.

Problemələrin, azadlığın qənim kəsilən həm daxili, həm də xarici düşmənlərinin sayı-hesabı olmayan bir ölkədə Cümhuriyyət hökuməti bərqərar olurdu. Əksər sahələri yenidən, bəzilərinə isə bünövrədən qurmaq lazım idi. Ən çətin, eyni zamanda da təcili həll edilməsi tələb olunan məsələlərdən biri ordu quruculuğu idi. Bu işin müəkkəb tərəflərindən mühümü hər bəlmə dərinədən yiyələnmiş azərbaycanlı hərbiçilərin sayının azlığı idi. Çarizmin hər sahəsində düşünülmüş siyasəti, uzun illər azərbaycanlıların əsgəri xidmətə çağırılmaması acı nəticələrini verirdi...

Azərbaycan Milli Şurası tərəfindən Tiflisdə təsdiq olunan ilk Hökumət Kabinəsində Hərbi Nazirlik də var idi. "İstiqlal bəyannaməsi"ni imzalayan 26 nəfərdən biri - Xosrov bəy Sultanov hərbi nazir təyin olundu.

1918-ci il iyunun 26-da Cümhuriyyət Hökumətinin qərarı ilə Müsəlman korpusunun adı dəyişdirilib, Əlahiddə Azərbaycan korpusu adlandırıldı. General-leytenant Əliağa Şıxlinski korpusun komandiri vəzifəsinin icrasını davam etdirdi. Milli silahlı qüvvələrin yaradılması istiqamətində Əlahiddə Azərbaycan korpusu vacib işlərə başladı.

Paytaxt Bakı Stepan Şaumyanın rəhbərlik etdiyi Bakı Xalq Komissarları Sovetinin bolşevik-daşnak silahlı qüvvələrinin işğalında idi. Müvəqqəti olaraq Gəncədə yerləşmiş milli hökumət Bakını işğaldan azad etmək üçün Bakı Sovetinin 18 minlik qoşununu məğlub etməli idi.

Hələ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulması ərəfəsində Azərbaycan təmsilçiləri İstanbula gedərək Osmanlı dövlətindən kömək istəmişdilər. Hərbi nazir Ənvər paşa qardaşı Nuru paşaya rəhbər olduğu hərbi hissələrlə Təbriz istiqamətindən Gəncəyə doğru hərəkət etmək əmrini vermişdi.

Azərbaycan hökuməti ilə Osmanlı dövləti arasında 1918-ci il iyunun 4-də "Qarşılıqlı yardım və dostluq haqqın-

ların Gəncəyə yürüşünün qarşısı alındı. Göyçay, Kürdəmir, Ağsu, Şamaxı bolşevik-daşnak işğalından qurtuldu. Bakı isə hələ də azad ediləcəyi günə gözləyirdi...

Qardaş köməyi

1918-ci il iyulun 31-də Bakı Xalq Komissarları Sovetinin istefa verməkdən başqa yolu qalmadı. Bundan istifadə edən eser-mənşeviklər və daşnaklar avqustun 1-də Bakıda Sentrokaspi Diktaturası adlanan idarəetmə orqanı yaratdılar. Yeni idarəetmə orqanının niyyəti bolşeviklərə divan tutmaq, Cənubi Azərbaycanda olan ingilis qoşununu Bakıya dəvət etmək idi. 300 zabıt və əsgərdən ibarət ilk ingilis dəstəsi avqustun 4-də Bakıya gəldi.

Səhəri gün Qafqaz İslam Ordusu Əlahiddə Azərbaycan korpusu ilə birgə Qurd qarşısı istiqamətindən hücum keçdi. Bakının işğaldan azad edilməsi üçün ilk cəhd uğurlu olmadı.

Britaniya ordusunun generalı Lionel Densertvil avqustun 17-də Bakıya qoşun yeritdi. Lionel Densertvillinin Bakıdakı hərbiçilərinin sayı təqribən 1000 əsgər və zabıtdən ibarət idi. Ona Bakı neftinə sahiblənmək, Qafqaz İslam Ordusunu şəhərə buraxmamaq tapşırığı verilmişdi.